

MUTLU’NUN RÜYASI YAHUT *REALITY SHOW*’LA HAYATIN SINIRLARI

Feyza Akınerdem

Mutlu Kaya *Sesi Çok Güzel* (Fox TV, 2015) yarışmasına katıldıktan bir ay sonra başından vurularak yoğun bakıma girdi. Bu yazıyı yazdığım sıralarda hâlâ makineye bağlı olarak nefes alıp veriyor. Hayata döndüğüne ve sağlığına kavuşacağına dair müjdeyi beklerken, Mutlu’nun hikâyesi de birkaç kez yeniden yazıldı. Bütün bu farklı hikâyelerin aynı mutlu sonla, Mutlu’nun gözünü açmasıyla bağlanmasını temenni ederek, olaya biraz mesafe alıp, televizyon programları ve kadın cinayetleri meselesine biraz yakından bakalım. Zira Türkiye’de bir kadın, ilk defa televizyona çıktığı için vurulmuyor.

“Mutlu’nun rüyasının devam edip etmeyeceğine siz karar vereceksiniz.”

(Mutlu Kaya ilk şarkısını söylediğinde, sunucu izleyici oylamasını anons ederken)

Mutlu Kaya *Sesi Çok Güzel* (Fox TV, 2015) yarışmasına katıldıktan bir ay sonra başından vurularak yoğun bakıma girdi. Bu yazıyı yazdığım sıralarda hâlâ makineye bağlı olarak nefes alıp veriyor. Hayata döndüğüne ve sağlığına kavuşacağına dair müjdeyi beklerken, Mutlu’nun hikâyesi de birkaç kez yeniden yazıldı. Bütün bu farklı hikâyelerin aynı mutlu sonla, Mutlu’nun gözünü açmasıyla bağlanmasını temenni ederek, olaya biraz mesafe alıp, televizyon programları ve kadın cinayetleri meselesine biraz yakından bakalım. Zira Türkiye’de bir kadın, ilk defa televizyona çıktığı için vurulmuyor.

Türkiyeli izleyicinin de yakından tanıdığı, küresel bir format olan *Popstar*’ın biraz değiştirilmiş hâli olan *Sesi Çok Güzel* programı, ulusal bir kanalda Nisan 2015’te yayınlanmaya başlayan, jüri üyelerinin gelen ihbarları değerlendirip, yarışmacıları yaşadıkları yerde ziyaret edip programa getirdikleri bir *reality show* formatıydı. Jüri üyelerinin katılımcıları şehir şehir dolaşarak toplamaları, diğer ses yarışmalarına biraz fark atsın diye düşünülmüş olsa gerek. Bu sayede stüdyo ortamı dışında görüntüler, daha doğal görünümlü karşılaşmalar, anlık şaşkınlıklar, sevinçler, gözyaşları yakalanabiliyordu. Daha da önemlisi, katılımcının sesinden önce hayat koşulları ve hikâyesi programın konusu oluyordu. Ne var ki fikir olarak kulağa fena gelmeyen bu format, belki jüri üyelerinden, belki rekabet ettiği programlardan, belki başka sebeplerden izleyiciyi ekran başında tutmayı başaramadı, düşük izlenme oranları nedeniyle, aşağı yukarı bir ay sonra, 13 Mayıs 2015’te son kez yayınlanarak yayından kalktı.

Aslında her bir televizyon formatı kendini diğerlerinden ayıracak yeni kurallar ve özellikler icat etse de, *reality show*’ların hepsi, katılımcıların hayatlarının çeşitli biçimlerde çerçevelendirilip dolaşıma sokulmasına dayanır. Bu açıdan ıssız adada hayatta kalma formatları, ses yarışmaları, evlilik programları, yemek, moda ve ev dekorasyon programları birbirlerine benzer. Skeggs ve Wood, *reality show* türünün otobiyografileri metalaştırarak ticari yayıncılık piyasasına sürdüğünü öne sürerler.¹ Bu türde üretilen sayısız format, her bir katılımcının izlenilirliği ve bahsedilirliği arttıracak bir hikâyesinin olmasına dayanır. Tabii bu, elde var olan, hazır bir hikâye değildir. En genel hâliyle geçmişte yaşananlar, geleceğe dair umutlar, bu umutların önünde engel teşkil eden çeşitli durumlar ve insanlar; programın içinde kurgulanacak hayat hikâyesinin olmazsa olmaz parçalarıdır. Her bir format, bu hikâyeyi başka bir yolla ortaya çıkarsa da, sonuçlar birbirine benzer. Kendinizi anlatmak için bir dakikadan az süre verilen bilgi yarışmalarından aylarca aile üyelerinizle, sevgililerinizle beraber ekranda görüldüğünüz ses yarışmalarına kadar televizyon programlarının hepsinde farklı ağırlıklarda böyle hikâyeler vardır.

Elbette hayatla kurmacanın sınırında üretilen bu televizyon programı türü, hayatları metalaştırırken, o hayatların aktörlerine de bir şeyler vadediyor. Geçmişini, yaşam koşullarını, gelecek hayallerini bu programlara yatıran katılımcıların, katıldıkları programlardan beklentileri var. Ses yarışmaları, güzel sesini bir şekilde muhakkak duyurup “yırtmaya” çalışan hevesli katılımcılarla dolu. Evlilik programları, kendine dair iyi bir hikâye anlatıp karşılığında iyi bir hayat kurmak isteyen evlilik adaylarıyla dolu. Hayatta kalma programları, para ödülü yanında fiziksel başarı ve ün arayan katılımcılarla... Elbette herkesin *gerçek televizyonundan* almayı arzuladığı bir şeyler var.

Tabii her bir hikâyenin bir sonu da var ve bu son çoğu zaman mutlulukla bitmiyor. Bilhassa yarışma programlarında, kaybedenler kazananlardan çok. Birçok katılımcının, belki de “katılsam ne kaybederim?” düşüncesiyle gittiği programlardan gözyaşlarıyla ayrıldığını ekrandan izliyoruz. İzleyiciye cazip gelen bu mutsuz ve duygusal son (*resolution*), katılımcı için belki hayat mücadelesini zorlaştıran, bazen de daha büyük handikaplara sokan bir durum olabiliyor. Bir evlilik programında çok ünlü olan Ata’nın (*Gelinim Olur Musun*, Show TV, 2004), Eylül 2005 yılında intihar etmesi, bu çerçevede çokça tartışıldı. Hikâyenin öznesi öldü lakin hikâye tekrar tekrar, yargılayıcı bir dille yazıldı ve konuşuldu.

Yazıya bir yaralama vakasıyla başlayıp bir intihar vakasına geldiğimize göre, televizyon programlarının, özellikle de *reality show*’ların bu ölümcül sınıra nasıl yakınsadığını düşünmek gerekir. Bu televizyon programı türünün yukarıda bahsettiğim genel özelliklerinin yanı sıra, Türkiye’de üretilen formatlara ve Türkiye’de bu programlara katılanlara özgü yönleri var mı? Bu özellikler, televizyon-şiddet ilişkisi hakkında bize ne söyler?

Türkiye’de *reality show* türünün ortaya çıkışı devlet televizyonu yıllarına, yani 90 öncesine dayansa da, 1990’da Türkiye’de ticari yayıncılığın başlamasıyla hem bildiğimiz formatlar dönüşmeye hem de yeni formatlar ortaya çıkmaya başladı. Magazin programları, sansasyonel haber programları, melodramatik diziler, sıradan insanların katıldığı tartışma programları, gündüz kuşağı kadın programları ve *reality show*’lar televizyon yayıncılığını şekillendirmeye başladı. En genel ifadeyle bu, önceden izleyici konumunda olanların, televizyonda hikâye anlatıcısı konumuna gelmeleri demektir. Tartışma programlarında daha önce konuşulmayan konular, daha önce konuşmamış aktörler tarafından ele alınırken, gündüz kuşağı kadın programlarında da aile içi şiddet, birinci ağızlardan ve format gereği oldukça sansasyonel bir dille konuşulur olmuştur.²

Kadın cinayetlerini de bu bağlamda, bugünden on yıl öncesine giderek, kadın programlarının zirvede olduğu dönemden başlayarak ele almak gerekiyor. Emek Çaylı-Rahte’nin Türkiye’de kadın programları üzerine yaptığı araştırmasına göre, televizyonda kadına yönelik şiddet konulu kadın tartışma programlarının gündüz kuşağını doldurduğu ve izlenme oranlarının çok yüksek olduğu 2005 yılında, bu programlarla bağlantılı olarak beş cinayet ve bir intihar yaşandı.³ Çaylı-Rahte’den aynen aktarırsam:

Nisan 2005’te “Kadının Sesi” programına katılan bir aile kurşun yağmuruna tutulmuştur. Berdel usulü evlendirdikleri kızları damatları tarafından “namus” gerekçesiyle öldürülen aile programa katılmış, damadın babası telefonla bağlanarak aileyle küfürleşmişti. Daha sonra damadın babası “dünürlerinin” de içinde bulunduğu otomobile ateş açmış kendi damadının ve bir polis memurunun ölümüne yol açmıştır.

Mayıs 2005’te “Kadının Sesi” programına katılan bir kadın, memleketine döndüğünde otogarda 14 yaşındaki oğlu tarafından öldürülmüştür.

Mayıs 2005’te “Kadının Sesi” programına çıkan işsiz koca, yediği dayaklar nedeniyle çocuklarıyla birlikte evini terk eden karısına barış çağrısında bulunmuş, eşi tarafından reddedilen adam, karısını sokak ortasında öldürmüştür.

Kasım 2005’te “Ayşe Özgün İle Her Gün” programına katılan evli ve 2 çocuk annesi bir kadın, gençliğinde sık sık babasının tecavüzüne uğradığını anlatmıştır. Programa peruk ve gözlükle çıkan kadın daha önce başka programlara da benzer şekilde çıkıp ailesinden şikayetçi olmuş, ardından yaşadığı yeri bulan baba tarafından kurşunlanarak öldürülmüştür. Babaya verilen müebbet hapis cezası ise “ağır tahrik” indirimi ve iyi halden 15 yıla indirilmiştir.

Kasım 2005’te Serap Ezgü’nün programına katılan bir aile tarafından reşit olmayan kızlarını alıkoymakla suçlanan evli ve iki çocuk babası bir genç, programdan sonra kızı ailesine teslim etmiş ve “ölümünden Serap Ezgü sorumludur” notu bırakarak intihar etmiştir.⁴

Bu ölüm vakalarının ortak yönü, görüldüğü gibi, kadın programlarıyla ilişkili olmalarıydı. Özellikle üç kadın cinayeti de, kadınların televizyona çıkıp aile içinde yaşadıkları şiddet ve istismarı anlatmalarıyla bağlantılıydı. Çaylı-Rahte'nin de tespit ettiği gibi bu programlar, cinayet ve intihar vakalarından sonra yoğun şikâyet olarak tedrici olarak yayından kalktılar. 2008'de çoğu kadın programı artık yerini kayıpların ya da evden kaçanların bulunmasına dayanan programlara⁵ ve katılımcılarına evlilik vaad ettiği için daha güvenli/güvenilir bulunan evlilik programlarına bıraktı.

Elbette bu tarihten sonra da kadınlara yönelik şiddet, tehdit ve cinayet vakaları tamamen durmadı. Bu açıdan televizyon da gündelik hayatı şekillendiren eşitsizliklerin, ayrımcılıkların, baskı ve şiddetin kendine normal ve kabul edilir şekilde yol bulduğu bir mecradır. Bunun yanı sıra, *reality show* formatlarının ithal edilip Türkiye'ye adapte edilmesinin, şiddet üreten çeşitli hassasiyetleri silkeleyip canlandırdığını ve televizyonu hayatla ölüm arasında bir yere doğru çektiğini söylemek yanlış olmaz.

Reality show, Türkiye'de elli yıldan fazla süredir devlet televizyonunun kurguladığı iyi, doğru ve güzel millet temsilinin dibini oyma imkânı taşıyan bir program türüdür. Dünya çapında üretilip yerelleştirilen yüzlerce farklı *reality show* formatının ortak özelliği, gündelik hayata çeşitli kurgusal yöntemlerle de olsa daha yakından bakarak gerçeği gösterme iddiasında bulunmalarıdır. Böylelikle televizyon ekranı, millet için en münasip olanı değil, en eğlenceli, en cazip, en tanınır/bilinir olanı göstermeye başlar. Ancak bunu yaparken, konu edindiği toplumsallıkların görünürlük kazanmamış yönlerini gösterdikçe, yani sıradan insanların hayat hikâyeleri, iyi, doğru ve güzel kurgusunun yanına çirkin, kötü ve acımasız olanı da ekledikçe, televizyon da bu hikâyelerin anlatıcıları açısından tehlikeli bir mecraya dönüşebilir. Bu en çok da kadınlar için böyle olur.

Bunun en belirgin örneği aile sırlarının ifşa olduğu programlardır. Yukarıda alıntılıdığım vakalarda olduğu gibi, kadınlar ailenin gizlisini saklısını ortaya döktükleri için cezalandırılabilirler. Aşkın kabul gören kodları içinde davranmadıkları için, bozulan ilişkilerinde televizyonun hakemliğine başvurdıkları için cezalandırılabilirler. Yahut kendisi bir sır olan bedenlerini televizyonda gösterdikleri için cezalandırılabilirler. Böylece her bir format, konu edindiği toplumsallık bağlamında hayatın ve ölümün sınırlarını çizen normları da formatın bir parçası yapar. *Reality show*, Türkiye bağlamında biraz da böyle bir *gerçekliğin* adı olarak anılabilir.

Elbette televizyonun güvenli bir mecra olması için yine devlet televizyonunun kontrollü ve sansürlü üretim biçimlerine dönmeyi önermiyorum. Zira kontrol ve sansür, ancak var olanı görmezden gelmeye yarıyor. Ancak kontrol ve sansürle, sansasyonel yayıncılık arasında ara ve güvenli bir yol arayıp bulmak, buna yönelik etik ilkeler geliştirmek, televizyon

endüstrisinin sorumluluğudur. Böyle bir çabaya örnek olarak 2011-2012 yılları arasında, stüdyosunda saha araştırması yaptığım *Esra Erol'da Evlen Benimle* (ATV, 2010-2013) programını verebilirim. Yaptığım mülakatlarda program ekibi ve sunucunun vurguladığı, sansasyonel yayıncılık yerine güven verici olma çabaları, katılımcıların da programla ilgili hissiyatına yansıyor. Katılımcılar, sıklıkla Esra Erol'a, programına ve ekibine güven duyduklarını dile getiriyorlardı. Bir çok katılımcı “özelimize çok fazla girilmiyor” derken, ekibin yayından önce dinledikleri katılımcı hikâyelerini kontrol edip, katılımcıya ve programa zarar vermeyecek biçimde yayına akmasına müsaade ettiklerine işaret ediyorlardı. Genellenebilir bir etik çerçeveden yola çıkmasa da, eleştirilecek birçok yönü olan bu formatın üreticilerinin yine de çabalarının önemli olduğunu düşünüyorum. Ne var ki bu çaba, bir kadını cinayetten koruyamadı. En son 2014 yazında bir kadın, evlilik programında tanışıp evlendiği bir erkek tarafından öldürüldü.

Dolayısıyla, her gün en az bir kadın cinayeti haberi aldığımız, Türkiye’de feminist hareketin kadın cinayetlerine karşı teyakkuzda olduğu bu zamanlarda, televizyona bağlı şiddet ve cinayet vakalarının durması için televizyon dışındaki normal hayatın da kadınlar için güvenli kılınması şart. Televizyon hayatın aynası olmasa da, gündelik hayattaki toplumsal ilişkilerin, eşitsizliklerin ve bunların ürettiği şiddetin, televizyon ekranına, üstelik en cezbedici hâliyle sızması mümkün değil.

Mutlu’ya geri dönersek, gözlerimizin önünde biçimlenen, Diyarbakır’dan İstanbul’a ve okul kantinciliğinden şöhrete doğru bir yol hikâyesi olarak yazılan bu anlatıya, hem izleyiciler hem de haber siteleri ilk akıllarına gelen sonu, Mutlu henüz vurulmamışken yazmışlardı. 17 Nisan 2015 tarihli *Posta* gazetesi haberine göre Mutlu babası tarafından tehdit ediliyordu. Haberde aşiret, töre gibi anahtar kelimeler kullanılmıştı. Bu bilgiye dayanarak, vurulduktan sonra Mutlu’nun muhakkak “töre kurbanı” olduğu sonucuna varmak, ana akım medya ve okurları için zor olmadı. Zira televizyon dizilerinden biliyorduk ki Kürt kadınları genellikle töre nedeniyle ölürler. Mutlu’nun ailesi bu iddialara cevap vermek zorunda bırakıldı. Arkasından olağan şüpheli, Mutlu’nun daha önce de polise şikâyet ettiği eski sevgilisi tutuklandı. Eski sevgili bu sefer hikâyeyi baştan yazmaya kalktı: Mutlu yüzünden alkole başlamıştı, ailesinin onu televizyona çıkarma çabalarına da karşıydı.

Mutlu’ya dair yeni bilgiler geldikçe, hem ana akım medyaya hem de haber sitelerine yeniden hikâye yazma imkânı doğuyor. Ne yazık ki sansasyonel haber siteleri bu detayların altını çizerek, Mutlu’ya ve ailesine zarar vermektan başka bir şey yapmıyor. Yeni tıklanma çabalarıyla paylaşılan şok bilgiler, yeni gelişmeler haber sitelerinin manşetlerinde yanıp sönüyor. Skeggs ve Wood’un söylediği gibi, Mutlu’nun hikâyesi, çıktığı program yayından

kalktığı hâlde, sürekli yenilenen bir meta olarak, süregiden bir şovun değer döngüsünde yerini koruyor.⁶ Ne var ki Mutlu'nun hayatı, bu değer döngüsüyle ölçülemez.

Yoğun bakım odasında süren bir hayat üzerine yazmak oldukça zor. Mutlu'nun hayatının, televizyonun “ihtimaller dünyasında”⁷ rüyasını gerçek kılmaya yahut yaşadığı güçlüklerden kurtulmaya çalışan, ancak bunu yaparken içinde bulundukları toplumsal ilişkilerin ve normların onlara yerini hatırlattığı, bazen daha da zalim davranıp onları ölüme çektiği kadınlar ve erkekler gibi bitmemesini temenni ediyorum.

¹ Beverley Skeggs ve Helen Wood, *Reacting to Reality Television: Performance, Audience and Value* (Oxon, New York: Routledge, 2012).

² Türkiye’de televizyon tarihi ile ilgili detaylar ve *reality show* üzerine yazdıklarım, evlilik programları üzerine yaptığım doktora çalışmasına dayanmaktadır. Feyza Akınerdem, *Marriage Safe and Sound: Subjectivity, Embodiment and Movement in the Production Space of Television in Turkey* (Doktora tezi, City University London, 2015).

³ Emek Çaylı-Rahte, *Kamusallık Mahremiyet Medya: ‘Kadın Tartışma Programları’ Üzerine Etnografik Bir İnceleme* (Doktora tezi, Ankara Üniversitesi, 2009).

⁴ Çaylı-Rahte, *Kamusallık Mahremiyet Medya*, s. 204.

⁵ Çaylı-Rahte, *Kamusallık Mahremiyet Medya*.

⁶ Skeggs ve Wood, *Reacting to Reality Television*.

⁷ Feyza Akınerdem, “Bir İhtimal Daha Var mı? Zalim İyimserlik ve Televizyon,” *Kültür ve Siyasette Feminist Yaklaşımlar*, Sayı 22 (Şubat 2014): 49-52. <http://www.feministyaklasimlar.org/sayi-22-subat-2014/bir-ihhtimal-daha-var-mi-zalim-iyimserlik-ve-televizyon/>